

בס"ד, אדר ב תשפ"ב

דבר תורה לפרשת ויקרא – שבת זכור – הרבנית ד"ר חנה הנדלר

עמלק וסמליו

מי הוא אותו עמלק שאנו מצוויים במחייתו? מבלי להכנס לדיון ההיסטורי-גיאוגרפי, עמלק הפך במהלך הדורות לסמל לעניינים רבים בעבודת ה', אשר המשותף לכולם זו ההתנגדות לקדושה. הסמל הברור והידוע ביותר הוא סמל לשונאי ישראל. הדבר מופיע בפסוק בתורה: "וַיֹּאמֶר כִּי יָד עַל פֶּסֶחַ מִלְחָמָה לְהָ בְעַמְלֵק מִדֶּר זֵר" (שמות יז, טז) ובדרשת חז"ל: "לא השם שלם, ולא הכסא שלם, עד שיאבדו זכרו של עמלק" (מדרש תהלים (בובר) מזמור ט). בכל הדורות שונאי ישראל כונו בשם עמלק גם אם לא היה ביניהם קשר ביולוגי. ולכן היו שקישרו בין הנאצים לעמלק.

רוב הסמלים של עמלק עוסקים בעניינים נפשיים-רוחניים. עמלק משמש סמל לקרירות בעבודת ה': "אשר קרך בדרך" פורש ע"י חז"ל והובא ברש"י שזהו עמלק שקרר את האמבטיה הרוחתת שישראל היו משולים לה, כלומר בטול גורם ההתרעה של ישראל. וכך גם הוסבר הכתוב: "ויספר מרדכי להתך את כל אשר קרהו" שבכך רמז לה שהמן הוא מזרע עמלק. החסידות מיקדה את הרעיון של המדרש באדם היחיד. עבודת ה' בחום ובהתלהבות הינה אחד מעקרונות היסוד של החסידות, ואילו עמלק הוא סמל לכל מי שמקרר את האדם מלעבוד את בוראו. מה שמכונה 'משבית שמחות'. על אותו רצף נתפס עמלק גם כסמל לעצלות, לכבדות. הדבר מבוסס על התיאור בקריאת 'זכור' "ואתה עייף ויגע". החסידות הרחיבה תיאור זה מתיאור מצב של עבדים עייפים משנות שעבוד המשרכים דרכם במדבר, וראתה בזה את הנזק שמחולל עמלק ברצון של עובד ה'. העצלות, הכבדות הם המונעים את האדם להתקדם. וכך ניסח זאת המגיד מקוונץ: "זוהי זכור את אשר עשה לך עמלק, לך ממש שעשה בקרבך ענין עמלק... אשר קרך בדרך, קרך הוא מלשון קרירות שהקר אותך מהתלהבות. שראוי להיות כל אדם בלבו כמוקד אש לפני ה' תמיד, והיצר הרע מקרר את האדם ומעצלו ובא אליו בכמה מיני פיתוים ומתנכר בלבושים ועניינים עד שמפתה את האדם ואומר לאדם מה לך תיגע לריק ותלד לבהלה הלא אתה עשית כמה עבירות עד אין מספר וכבד ממך הדבר לעשות תשובה כראוי ולסגף מה שאתה חייב, לכן למה לך ללמוד תורה ולהתפלל בכוונה... וגם מה שאתה רואה כמה אנשים מכונים בשם צדיקים וחסידים ואנשי מעשה אשר הם מיגיעים את עצמם בתורה ובעבודה, אל תביט אל מראיהם... מי יודע מה מעשיהם בסתר. ועוד כהנה מדבר היצר הרע בלב האדם..." (עבודת ישראל, פרשת זכור).

"אשר קרך" מזכיר בצליל גם את המילה מקרה. וכך דרשו בספרי: "אין קרך אלא שנזדמן לך" (פסקא רצו). בעל השפת אמת' הרחיב נקודה זו: "אשר קרך שעושה מהכל מקרה היפוך אמונה... וזהו שכתוב זכור בעמלק... והיינו על ידי שניטל האמונה ניטל הזכרון, שהזכרון רק הדביקות למקור" (לקוטים משפטים). רעיון זה של מלחמת עמלק כמלחמה במקריות מתקשר גם למגילה שנראית כלפי חוץ כצרוף מקרים, ואילו היא מהלך מתוכנן ומסודר. מגילת אסתר המתארת את הנצחון על עמלק מייצגת בעומקה את הניצחון של ההשגחה על המקריות.

מכאן ברור גם כי עמלק הוא הסמל של האי וודאות. ולכן עמלק בגימטריה ספק. גם נסיבות הופעתו התקשרו בתורה ובחז"ל לספק, לתמיהה ולאי וודאות. לפני בוא עמלק התלוננו בני ישראל על העדר מים "ויקרא שם המקום מסה ומריבה

על ריב בני ישראל ועל נסותם את ה' באומרם היש ה' בקרבנו אם אין" (שמות יז, ז). "וכי מה ענין זה אצל זה משל לתינוק שהיה רוכב על כתיפו של אביו וראה חבירו של אביו אמר לו ראית את אבא, אמר לו אביו אתה רוכב על כתפי ואתה שואל עלי, הריני משליכך ויבא השונא וישלוט בך, כך אמר הקב"ה לישראל אני נשאתי אתכם על ענני כבוד ואתם אומרים היש ה' בקרבנו לפיכך יבא השונא וישלוט בכם הוי ויבא עמלק" (שמות רבא, פרשת בשלח, פרשה כו). אופי הנצחון במלחמה על עמלק באמצעות הרמת הידיים של משה נתפס כביטוי לאמונה: "וזה פירוש כאשר ירים משה את ידו, רצה לומר כוחו כי יד נקרא כח... כחו של משה היה להגביר אמונה בלב ישראל. כשגבר ידו והחזיקו באמונה גבר ישראל. וכאשר יניח ידו וגו' רצה לומר כשלא היה יכול לקבוע בלבם שורש האמונה אזי גבר עמלק. וזה שאמרו בגמרא בשעה שהיו משעבדים את לבם לאביהם שבשמים דהיינו בסוד אמונה שלימה וגבר ישראל, וכאשר נתבלבל מחשבתם רצה לומר שעשתה פעולת עמלק רושם בלבם לבא לספיקות ח"ו אזי וגבר עמלק... והנה בעוונותינו הרבים עדיין מרקד בינינו זאת הקליפה של עמלק לבטל מישראל אמונת אלוהי עולם בכל דור ודור וזוהו מלחמה לה' בעמלק מדור דור, עד שיתבררו כל הברורים ויחזיקו ישראל באמונה שלימה בה' יתברך" (ר' קלונימוס שפירא, מאור ושמש בשלח ד"ה אבל). "ויזנב בך כל הנחשלים אחריך" עמלק נתפס כסמל לנופלים בשוליים וגם לאלו שמנצלים חולשה של נופלים ומפילים אותם יותר. האנשים שנדחקו לשוליים של המחנה היו אלו שהענין היה פולטם משום מעשיהם. שבט דן שהיה המאסף לכל המחנה היה אוסף את האבידות שאיבדו ההולכים לפניו. בספרות החסידית האבידות נתפסו לא כעצמים בעלמא, אלא כאנשים שאיבדו את דרכם. היה כעין מאבק סמוי בין עמלק המזנב בנחשלים לבין שבט דן האוסף אותם. תורת ברסלב העוסקת רבות באיתור אבידות מקשרת זאת למצוות 'זכור', שהרי כדי שדבר מה לא יאבד יש לזכרו תמיד, לכן התיקון לאבידות שעמלק מזנב בהן הוא לזכור תמיד את השייכות שלהם אלינו, ובנמשל את השייכות של נשמתינו לקדושה (לקוטי הלכות, הלכות ברכת הפירות, הלכה ה). בתורת חסידות גור הדגישו את החיבור של היחיד לכלל שהוא המענה לנחשלים, לאנשי השוליים: "...כשבני ישראל נעשין אגודה אחת אין לעמלק שליטה בהם... ולכן הלשין המן עם אחד מפורז ומפורד. שכל כח שלהם האחדות. ועתה הם מפורד. והאמת כן הי' על ידי החטאים נתעורר כח עמלק ואינו מניח להם להתאחד. ולכן נאמר כנוס כו' כל היהודים. להקהל ולעמוד על נפשם. הכל ע"י הכינוס והקהילה. ומרדכי הצדיק איחה אותם ונתאחדו ע"י כי היה לו כח האחדות כנ"ל... וכן בכל פורים מתעורר כח האחדות בכח מצוות אלו משלוח מנות ומתנות לאביונים" (שפת אמת, לפורים תרמ"א).

כל הסמלים שהוזכרו: קרירות, עצלות, כפירה, ספק וזינוב הם למעשה אותו סמל. כי קרירות מביאה בעקבותיה עצלות וכפירה ואזי נכנס הספק ונדחקים לשוליים. "סמיכת מצוות בכורים למחיית עמלק כי כל מלחמת עמלק שרוצה להפיל קרירות באיש ישראל להיות מוטבע בטבע ובמקרה שהיא בחינת זנב. אבל בני ישראל צריכין להיות תמיד דבקין בראש ולא לזנב. וכשימחה שמו של עמלק יתגלה אלוקות ית"ש בעולם" (שפת אמת, תבוא תרנ"ו). דורות על גבי דורות אנו נלחמים בעמלק ולכן עלולים אנו ליפול בייאוש שזו מלחמה ללא תכלית. על כך מעודדנו ר' שמחה בונים מפשסיחא: "זכור את אשר עשה לך בלשון יחיד, שכל אחד יכול לנצחו לגמרי בכל שנה מחדש" (קול מבשר לפרשת זכור).

שבת שלום